

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

РОМСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО І ПІСЛЯ
ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-415 групи
Спеціальності 106 Географія
Освітньо-професійної програми «Географія»
Любченко Софія Євгеніївна

Керівник к.соц.н., доцент Гоманюк М.А.
Рецензент науковий співробітник, Інститут
етнології Чеської академії наук, Панченко Я.В.

Івано-Франківськ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ	6
1.1. Роми як етнічна спільнота: історико-географічні передумови формування.....	6
1.2. Розселення ромського населення в Україні до 2022 року.....	9
1.3. Соціально-демографічні особливості ромських громад у довоєнний період.....	12
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗСЕЛЕННЯ	
РОМІВ УНАСЛІДОК ВІЙНИ	15
2.1. Вплив воєнних дій на території традиційного проживання ромів.....	15
2.2. Внутрішнє переміщення ромського населення в Україні після 24.02.2022.....	17
2.3. Зовнішня міграція ромів з України: географія напрямків та фактори вибору.....	21
РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОМСЬКОГО	
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	26
3.1. Формування нових осередків розселення ромів у приймаючих регіонах.....	26
3.2. Просторова сегрегація та територіальна маргіналізація ромських громад.....	28
3.3. Зміни етногеографічної структури розселення ромського населення України (порівняння довоєнного та воєнного періодів).....	31
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38
ДОДАТКИ	43
Додаток А.....	43
Додаток Б.....	45

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується масштабними демографічними та просторовими трансформаціями, спричиненими повномасштабною збройною агресією Російської Федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Воєнні події зумовили одну з найбільших міграційних криз у новітній історії Європи, що проявилася у значному скороченні чисельності населення, зміні напрямів внутрішніх і зовнішніх міграцій та перебудові територіальної організації населення держави. Особливо відчутними ці процеси стали для регіонів активних бойових дій, де відбулося масове переміщення населення та порушення традиційної системи розселення.

У контексті зазначених змін особливого наукового інтересу набуває дослідження трансформацій розселення національних меншин. Однією з найуразливіших етнічних спільнот України є ромське населення, для якого характерні специфічні соціально-економічні умови проживання, висока мобільність та нерівномірне територіальне розміщення. До початку повномасштабного вторгнення роми проживали переважно локальними осередками в окремих регіонах України, формуючи компактні поселення та специфічні типи просторової організації.

Повномасштабна війна спричинила порушення сформованої географії розселення ромів, масове внутрішнє переміщення, виїзд частини населення за межі держави та виникнення нових осередків проживання у приймаючих регіонах. Внаслідок цього відбувається трансформація етногеографічної структури населення, змінюються напрямки міграцій, а також посилюються процеси просторової сегрегації та соціальної маргіналізації.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених міграції населення України в умовах війни, етногеографічні аспекти переміщення ромського населення залишаються недостатньо вивченими. Офіційна статистика не відображає повною мірою масштабів їх переміщення, а існуючі наукові праці здебільшого мають соціологічний або правозахисний характер. Водночас відсутній комплексний географічний аналіз змін територіальної організації ромського населення у довоєнний та воєнний періоди. Саме це зумовлює наукову необхідність проведення даного дослідження.

Отже, дослідження ромського населення України до і після початку повномасштабного вторгнення є важливим для розуміння сучасних етнодемографічних процесів, особливостей міграційних переміщень та просторової перебудови системи розселення населення держави.

Мета дослідження – виявити трансформацію територіальної організації та розселення ромського населення України внаслідок повномасштабного російського вторгнення шляхом порівняння довоєнного та воєнного періодів.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Визначити історико-географічні передумови формування ромського населення в Україні.
2. Встановити особливості розселення ромів у довоєнний період.
3. Визначити вплив воєнних дій на території традиційного проживання ромських громад.
4. Визначити напрями внутрішнього переміщення ромського населення після 24 лютого 2022 року.
5. Встановити географію зовнішньої міграції ромів та чинники її формування.
6. Визначити формування нових осередків розселення ромів у приймаючих регіонах України.

7. Встановити зміни етногеографічної структури розселення ромського населення України у порівнянні довоєнного та воєнного періодів.

Об'єкт дослідження – ромське населення України.

Предмет дослідження – територіальна організація, просторове розселення та міграційні переміщення ромського населення України і зміни його етногеографічної структури в умовах повномасштабної війни.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні географічні методи: аналіз і синтез наукових джерел, історико-географічний метод, статистичний метод, порівняльно-географічний підхід, картографічний метод (для відображення просторових змін розселення), а також метод узагальнення соціально-демографічної інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих висновків для оцінки змін територіальної структури населення регіонів України, удосконалення підходів до розміщення внутрішньо переміщеного населення, розробки програм інтеграції національних меншин та в освітньому процесі під час викладання курсів соціальної та етнічної географії.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1.1 Роми як етнічна спільнота: історико-географічні передумови формування

Ромське населення є однією з найдавніших і складних за внутрішньою структурою етнічних спільнот Європи. Його формування пов'язане з тривалими міграціями, що визначили культурні особливості та специфічну просторову поведінку. Етногенез ромів не прив'язаний до конкретної території: історичний розвиток відбувався в умовах постійного переміщення, що сформувало особливий тип розселення. Походження ромів пов'язують із північно-західною Індією, звідки у X–XI століттях через Близький Схід і Балкани вони поширилися до Центральної та Східної Європи [4, с. 3–5].

Міграції відбувалися кількома хвилями, що спричинило появу різних груп із відмінними культурними рисами. Роми склалися з окремих спільнот, які різнилися способом життя, господарською спеціалізацією та рівнем осілості. Така неоднорідність стала результатом адаптації до різних природно-географічних і соціально-економічних умов, унаслідок чого територіальне середовище впливало на культуру та характер їх розселення [10, с. 8–10].

Сучасне ромське населення України є внутрішньо диференційованим і представлене низкою етногруп, які відрізняються походженням, мовними особливостями, традиціями та способом життя. До основних етногруп ромів в Україні належать серви, крими, влахи, ловарі, гімпени, мадяри, словацькі роми та кишинівці. Зокрема, серви є

однією з найчисельніших груп і поширені переважно в центральних та східних регіонах України; крими історично пов'язані з територією Кримського півострова; влахи та ловарі мають балканське походження і зосереджені здебільшого у західних областях. Гімпени, мадяри та словацькі роми сформувалися під впливом угорського та словацького культурного середовища, що відобразилося на їхній мові та побуті. Кишинівці, у свою чергу, пов'язані з міграціями з території сучасної Молдови. Наявність різних етногруп зумовлює строкатість культурного та просторового розвитку ромського населення України, що важливо враховувати при аналізі його розселення та міграційних процесів.

На території сучасної України роми з'явилися приблизно у XV столітті, просуваючись через Балкани та Карпатський регіон. Перші поселення виникали поблизу торгових шляхів і прикордонних територій та були пов'язані з ремеслами, ярмарковими послугами і сезонними роботами [3, с. 2–4]. Характер зайнятості визначив просторову модель розселення: формувалися локальні осередки біля економічно активних центрів, переважно в містечках і вздовж транспортних шляхів, при збереженні певної відособленості громади.

Важливою рисою стало поєднання мобільності та осілості. Попри уявлення про кочовий спосіб життя, значна частина ромів поступово переходила до осілого проживання, особливо в аграрних регіонах. У Закарпатті та на Поділлі раніше сформувалися стабільні поселення, тоді як у степових і прикордонних районах мобільність залишалася вищою [8, с. 127–128]. У результаті сформувалася мозаїчна структура розселення, що зберігалася протягом тривалого часу.

Взаємодія з місцевим населенням визначала соціально-економічну роль ромів: вони займали нішу мобільних ремісників, дрібних торговців і надавачів послуг. Це забезпечувало економічну включеність, але водночас підтримувало соціальну дистанцію, оскільки громади залишалися відокремленими та зберігали власні норми саморегуляції [2].

Особливості етнічної ідентичності ромів пов'язані з проблемами обліку їх чисельності. Через недовіру до державних інституцій, небажання декларувати етнічну належність та асиміляційні процеси офіційні переписи не відображають реальної кількості населення: частина ромів записується представниками інших національностей або взагалі не потрапляє до статистики, що ускладнює дослідження їх просторової структури [10, с. 11–12]. Тому відсутність точних даних має не лише статистичний, а й географічний характер, оскільки не дозволяє повністю відтворити карту розселення.

У ХХ столітті територіальна організація ромів змінювалася під впливом державної політики та індустріалізації. Осілість посилювалася, виникали поселення біля промислових підприємств і великих міст, однак соціальна ізоляваність зберігалася: роми часто концентрувалися на околицях населених пунктів, що сприяло просторовій сегрегації [6, с. 255–256]. У результаті сформувався специфічний тип розселення – компактні поселення в межах або поруч із іншими населеними пунктами.

На початку ХХІ століття ромська спільнота України загалом зберігала риси, сформовані раніше: локалізовані поселення, підвищену мобільність і залежність від соціально-економічних умов регіону. Водночас на її розвиток впливали урбанізація, трудова міграція та інтеграційна політика держави [5]. Роми активніше включалися у громадянське суспільство та створювали організації, однак базові просторові особливості розселення залишалися відносно стабільними [1].

Отже, історико-географічні передумови сформували мозаїчну модель розселення ромів із локальними осередками проживання, яка стала основою подальших змін у період воєнних подій. Таким чином, тривала міграційна історія ромів зумовила формування специфічної моделі їх територіальної організації – локально-осередкового розселення без суцільного етнічного ареалу. Саме історична мобільність стала

ключовим чинником подальшої просторової поведінки ромського населення, що відрізняє його від більшості етнічних груп України.

1.2 Розселення ромського населення в Україні до 2022 року

Просторове розміщення ромського населення в Україні до початку повномасштабного вторгнення характеризувалося нерівномірністю та мозаїчністю: роми не формували суцільних етнічних ареалів, натомість існували локальні осередки проживання з різною щільністю та ступенем компактності. Така модель склалася історично під впливом міграційних хвиль, переходу від кочового/напівкочового способу життя до осілості, а також включення ромів у певні економічні ніші (дрібна торгівля, сезонні роботи, ремесла тощо) [3, с. 13–16]. З огляду на це довоєнну географію ромського населення доцільно описувати не як «міську» чи «сільську» у чистому вигляді, а як осередково-мережеву, де поселення тяжіють до доступних ринків праці, транспортних коридорів і місцевих соціальних зв'язків [3, с. 16–18].

Важливим методичним обмеженням є те, що офіційний облік не відображає реальної чисельності ромів. За даними останнього Всеукраїнського перепису населення (2001) було зафіксовано близько 47,6 тис. ромів, однак незалежні оцінки вказують на значно вищий рівень – 200–400 тис. осіб [24]. Така різниця пов'язана з недообліком, проблемами документування, небажанням частини населення декларувати етнічність і загальною складністю статистичного вимірювання ромської спільноти [10, с. 11–13]. Отже, аналіз довоєнного розселення має спиратися не лише на переписні дані, а й на локалізацію громад, діяльність ромських організацій і дані польових/правозахисних спостережень [10, с. 11–13; 1] .

У довоєнний період найбільш помітні концентрації ромського населення фіксувалися не лише в Закарпатській, Одеській та Харківській областях, а й у Херсонській, Дніпропетровській (зокрема в м. Кривий Ріг), Донецькій, Полтавській, Львівській (м. Дрогобич) та Миколаївській областях [24]. Водночас осередки проживання не обмежувалися великими містами: значна частина громад була зосереджена в райцентрах, малих містах і селах, де зберігалися родинно-громадські мережі та компактність поселення. Це підтверджують приклади конфліктів у сільській місцевості, зокрема в с. Лощинівка (Одеська обл.) та с. Макухівка (Полтавська обл.) [7]. Отже, довоєнна карта розселення ромів має враховувати не лише обласні центри, а й периферійні населені пункти.

Просторові особливості довоєнного розселення ромського населення України відображено на карті-схемі (рис. 1.1.)

Рисунок – 1.1 Довоєнне розселення ромського населення України (складено автором на основі [3; 8; 10; 24])

Аналіз картосхеми (рис. 1.1) показує, що довоєнне розселення ромського населення України мало виразно осередковий і регіонально

нерівномірний характер. Як критерій виділення регіонів із високою концентрацією ромського населення використано умовний поріг у 10 тис. осіб, що дозволяє відокремити найбільш значущі осередки розселення в умовах відсутності точних статистичних даних та значного недообліку цієї етнічної групи. Такий підхід відповідає практиці використання узагальнених оцінок у етногеографічних дослідженнях і дає змогу виявити території з найбільшою концентрацією ромських громад. Найбільші концентрації (понад 10 тис. осіб за узагальненими оцінками) фіксувалися у Закарпатській, Харківській, Донецькій, Дніпропетровській та частково Одеській областях. Водночас осередки формувалися переважно не в обласних центрах, а в райцентрах і малих містах, де підтримувалися компактність проживання та родинно-мережеві зв'язки [3; 8; 10; 24].

Розселення тяжіло до прикордонних і промислових регіонів та транспортних коридорів, що узгоджується з історичними міграційними стратегіями громади [3]. Загалом територіальна структура мала мозаїчний, а не суцільний характер, що зумовило її подальшу трансформацію в умовах війни.

Соціально-просторово це проявлялося у формі компактних поселень або кварталів на периферії населених пунктів, нерідко з обмеженим доступом до інфраструктури й ринку праці [8, с. 127–129]. Тому для географічного аналізу важливо враховувати не лише регіон проживання, а й тип локалізації: компактне поселення, розпорошене проживання чи сезонну мобільність за наявності постійної «бази» [8, с. 127–130].

Характерною рисою довоєнного періоду була підвищена мобільність частини ромського населення: поряд з осілим проживанням зберігалися сезонні й трудові, зокрема міжнародні, переміщення, що відповідає історично сформованим міграційним стратегіям громади [3, с. 19–21]. Серед основних напрямів зовнішньої трудової міграції ромського

населення до 2022 року можна виокремити Росію, Словаччину та Чехію, які були географічно та економічно доступними для коротко- і середньострокових переміщень. Водночас до 2022 року така мобільність не руйнувала базових осередків розселення, а виконувала функцію економічної адаптації [3, с. 19–21].

Узагальнені регіональні особливості довоєнного розселення ромського населення України, зокрема типи поселень, характер локалізації та соціально-просторові характеристики громад, подано у Додатку А.

Отже, до 2022 року в Україні сформувалася локально-осередкова модель розселення ромів із периферійністю в межах населених пунктів, концентрацією в окремих регіонах (Закарпатська, Одеська, Харківська, Херсонська, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Львівська, Миколаївська області) та збереженням мобільності як стратегії адаптації [2; 8, с. 126–131; 10, с. 11–13; 3, с. 19–21]. Саме вона стала основою подальших трансформацій у період війни.

1.3 Соціально-демографічні особливості ромських громад у довоєнний період

Соціально-демографічні особливості ромських громад в Україні до 2022 року формувалися під впливом історичних процесів, умов проживання та соціального становища цієї етнічної групи. Ромське населення характеризувалося молодого віковою структурою – значною часткою дітей і підлітків та меншою часткою осіб похилого віку порівняно із середніми показниками по країні. Це пояснюється традиційною орієнтацією на багатодітність і соціально-економічними

умовами життя, що впливали на тривалість життя та рівень медичного забезпечення [8, с. 128–130].

Важливою рисою була значна роль родинних зв'язків. Сім'я виконувала функції економічної підтримки, соціального захисту й передачі культурних норм. Часто спостерігалось спільне проживання кількох поколінь, що сприяло збереженню традицій, але ускладнювало соціальну мобільність та інтеграцію в ширше суспільство [2].

Рівень освіти ромського населення у довоєнний період залишався нижчим за середній по країні. Обмежений доступ до освіти був зумовлений поєднанням економічних труднощів, відсутності документів, низької територіальної доступності шкіл у місцях компактного проживання та упередженого ставлення з боку оточення [7]. Частина дітей припиняла навчання на початкових етапах, що впливало на подальші можливості працевлаштування. У результаті професійна структура населення характеризувалася переважанням некваліфікованої праці, сезонних робіт, торгівлі та сфери послуг [3, с. 5–6].

Соціально-економічне становище ромів було нестабільним і залежало від місцевого ринку праці. У містах значна частина населення працювала у неформальному секторі економіки (тобто здійснювала діяльність поза офіційною зайнятістю, без належного правового оформлення трудових відносин і соціальних гарантій), а в сільській місцевості – виконувала сезонні роботи. Така зайнятість забезпечувала короткострокові доходи, але не гарантувала соціального захисту, що зумовлювало вразливість громад до економічних криз [8, с. 129]. Водночас традиційні форми взаємодопомоги всередині громади частково компенсували відсутність стабільної зайнятості.

Доступ до соціальної інфраструктури також був обмеженим. У місцях компактного проживання нерідко фіксувалися проблеми з житловими умовами, водопостачанням та медичним обслуговуванням. Відсутність документів у частини населення ускладнювала отримання

соціальних послуг і реєстрацію місця проживання [5]. Це впливало на демографічні показники, зокрема на рівень смертності та стан здоров'я населення.

Важливим напрямом державної політики щодо ромського населення є інтеграція та соціальне включення. Зокрема, Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини до 2030 року визначає пріоритети забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціального захисту. Водночас її реалізація залишається обмеженою, що зумовлює збереження соціально-економічної вразливості ромських громад [12].

Важливим чинником соціально-демографічного розвитку була суспільна маргіналізація (тобто процес соціального відчуження та відсторонення певної групи від повноцінної участі в економічному, політичному та культурному житті суспільства). Збереження стереотипів щодо ромів обмежувало їх участь у громадському житті та доступ до ринку праці, що сприяло соціальній і просторовій ізоляції громад [6, с. 252–254]. Водночас у довоєнний період поступово зростала активність громадських організацій, які підтримували освітні ініціативи, захист прав і інтеграцію населення [1].

Отже, ромські громади України характеризувалися молодого віковою структурою, значною роллю родинних зв'язків, обмеженим доступом до освіти й зайнятості та залежністю від неформальної економіки. Поєднання соціально-економічної вразливості й просторової ізолюваності зумовило їх підвищену чутливість до кризових подій, тому повномасштабна війна стала демографічним переломним моментом у їх територіальному розвитку.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗСЕЛЕННЯ РОМІВ УНАСЛІДОК ВІЙНИ

2.1. Вплив воєнних дій на території традиційного проживання ромів

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року наклалося на вже існуючу з 2014 року зону бойових дій, яка охоплювала частину Донецької та Луганської областей і Крим. Саме ці території належали до традиційних ареалів проживання низки ромських етногруп, зокрема сервів (однієї з найбільш чисельних груп ромів в Україні, які історично сформувалися на території Східної Європи та характеризуються відносно високим рівнем осілості і проживанням переважно у центральних і східних регіонах) і кримів (етногрупи ромів, пов'язаної з територією Кримського півострова, яка сформувалася під впливом кримськотатарського та південного культурного середовища), що сформувалися на території сучасної України.

За оцінками, чисельність ромського населення в Україні до 2022 року становила близько 200–400 тис. осіб (за незалежними оцінками) при офіційно зафіксованих 47,6 тис. під час перепису 2001 року [24; 10, с. 11–13]. Значна частина цих громад проживала не лише у великих містах, а передусім у районних центрах і малих містах східних та південних регіонів.

Регіональний вимір впливу війни.

- **Донеччина та Луганщина.** До 2014 року Донецьк був одним із культурних центрів сервів. Після початку війни громади перемістилися до Краматорська, Слов'янська, Покровська та малих міст, однак після

2022 року ці території знову опинилися під обстрілами, що спричинило повторну евакуацію частини родин [22].

- Харківська область. Осередки сервів існували не лише в Харкові, а й у райцентрах (Ізюм, Балаклія, Чугуїв, Мерефа). Окупація Ізюма та Балаклії у 2022 році зумовила масовий виїзд і втрату житла частиною громад [22].

- Південь України (Херсонщина, Запоріжжя). Кримські роми (крими), які вже зазнали переміщення після 2014 року, у 2022-му знову були змушені виїжджати – до Миколаївської, Одеської областей або за кордон. Дослідження фіксують значне скорочення громад у цих регіонах.

- Дніпропетровська область. У Кривому Розі та Нікополі до війни існували багатотисячні громади; після обстрілів Нікопольського району їх чисельність скоротилася з тисяч до сотень осіб.

Вразливість райцентрів і периферійних поселень. Значна частина ромів проживала в малих містах і сільських населених пунктах, які не мали належної інфраструктури захисту та організованої евакуації. Неформальний статус частини поселень унеможлилював отримання компенсацій за зруйноване житло [14; 26], а відсутність документів ускладнювала реєстрацію як ВПО [17; 26].

Економічний фактор переміщення. До 2022 року значна частина ромського населення була зайнята у неформальному секторі економіки (сезонні роботи, дрібна торгівля, збирання вторсировини) [3]. У прифронтових районах ця економічна діяльність припинилася через: руйнування ринків і торговельної інфраструктури; обмеження транспортного сполучення; комендантські години; окупацію територій.

Таким чином, навіть у випадках, коли житло залишалося неушкодженим, економічна база існування була зруйнована, що спричинило вимушене переміщення.

Соціальні наслідки – війна посилила прояви соціальної дискримінації. Фіксувалися випадки відмови в поселенні у тимчасові

притулки або у наданні допомоги через етнічну належність [26]. Водночас у медійному просторі після 2022 року спостерігалось певне зростання позитивних асоціацій, пов'язаних із участю ромів у волонтерстві та обороні України.

Просторова трансформація, що відбулося унаслідок бойових дій:

- руйнування компактних поселень у прифронтових районах;
- різке скорочення чисельності громад у традиційних центрах;
- розпорошення родин по різних регіонах України та країнах ЄС;
- перехід від локально-осередкової моделі до вимушено мобільної.

Просторові зміни традиційних районів проживання ромського населення внаслідок бойових дій відображено у Додатку Б.

Таким чином, війна вплинула насамперед на ті регіони, де були зосереджені не лише великі міські громади, а й мережа районних центрів та малих міст, що становили основу довоєнної територіальної організації ромського населення.

Якщо у довоєнний період мобільність ромів мала переважно економічний характер [3], то після 2022 року вона набула виразно безпекового виміру. Це означало не просто зміну місця проживання, а руйнування сформованих десятиліттями локальних ареалів розселення та втрату просторової стабільності.

2.2. Внутрішнє переміщення ромського населення в Україні після 24.02.2022

Після 24 лютого 2022 року внутрішнє переміщення стало для ромського населення базовою стратегією виживання. Якщо раніше мобільність мала переважно сезонний або трудовий характер, то під час війни її зумовили безпекові чинники – загроза життю, руйнування житла

та перебої з критичною інфраструктурою в районах бойових дій і окупації [22; 17].

Важливо, що евакуація відбувалася не лише з обласних центрів: значна частина громад проживала в райцентрах і малих містах, тому переміщення часто мало «сходинковий» характер (село/райцентр → обласний центр як транзит → нове місце проживання) [3; 17].

Міграція здійснювалася переважно родинними групами за мережевим принципом – через родичів, знайомих та підтримку громадських організацій [1; 11; 17]. У центральних і західних регіонах формувалися нові осередки компактного проживання, що відтворювало довоєнну локально-кластерну модель розселення, але в новому просторовому контексті [5; 17].

Важливою емпіричною ознакою вимушеного переселення стали високі витрати на виїзд і залежність від сторонньої допомоги. Наприклад, у свідченнях внутрішньо переміщених ромів описано, що евакуація з окупованого Мелітополя до Запоріжжя в перші місяці війни коштувала близько 5 тис. грн з людини (за порівнянням із довоєнними ~200 грн), а кошти на дорогу надав Ромський жіночий фонд «Чіріклі» [17]. Цей кейс показує не лише напрям руху, а й механізм: без фінансового ресурсу та «посередника» (організації/медіатора) багато сімей фізично не могли залишити небезпечну територію [17].

Окремим бар'єром стала реєстрація ВПО та доступ до соціальної підтримки. Через відсутність документів частина ромських родин не могла оформити статус переселенця й отримати допомогу, що призводило до їх «невидимості» в офіційній статистиці та залежності від гуманітарної підтримки й неформальних мереж [17; 26; 27].

Адаптація у приймаючих громадах ускладнювалася дискримінаційними практиками: фіксувалися відмови в розміщенні та оренді житла за етнічною ознакою, що спричиняло повторні переїзди й розпорошення родин [17; 26; 27].

Економічно переміщення означало втрату доходів і труднощі з працевлаштуванням. Низький рівень формальної зайнятості до війни та упередження роботодавців обмежували можливості легального заробітку, посилюючи залежність від гуманітарної допомоги та неформальних підробітків [6, с. 254–256; 17].

Показово, що ще під час попередньої хвилі воєнно зумовлених переміщень (2014 р.) ромські організації фіксували значні масштаби допомоги та юридичного супроводу переселенців: зокрема, повідомлялося, що Житомирщина прийняла близько 500 ромів, правову допомогу отримали понад 1000 осіб, а одна з організацій у Харківському регіоні надала підтримку 1261 особі [14]. Ці дані свідчать про те, що навіть у попередній фазі конфлікту ромські громади стикалися з комплексом системних бар'єрів, які виходили за межі безпекових загроз. Зокрема, ключовими проблемами були відсутність документів, обмежений доступ до соціальних послуг, труднощі з реєстрацією статусу ВПО, а також прояви дискримінації з боку приймаючих громад.

Ці фактори набули ще більшого значення після 24.02.2022, коли масштаби переміщення суттєво зросли, а навантаження на соціальну інфраструктуру збільшилося. Таким чином, досвід 2014 року дозволяє розглядати сучасні процеси не як принципово нові, а як загострення вже існуючих структурних проблем, що мають тривалий характер. Повторюваність цих викликів свідчить про недостатню ефективність механізмів інтеграції та соціального захисту ромського населення, а також про необхідність комплексного підходу до їх вирішення на державному та регіональному рівнях [14; 17; 27].

Основні напрями внутрішнього переміщення ромського населення після 24.02.2022 відображено на карті-схемі (рис. 2.1), де показано не лише області-«донори/реципієнти», а й ключові вузли переміщення (обласні центри як транзитні пункти та низку райцентрів/малих міст як

вихідні осередки), що відповідає реальній осередково-мережевій логіці переселення [17; 22].

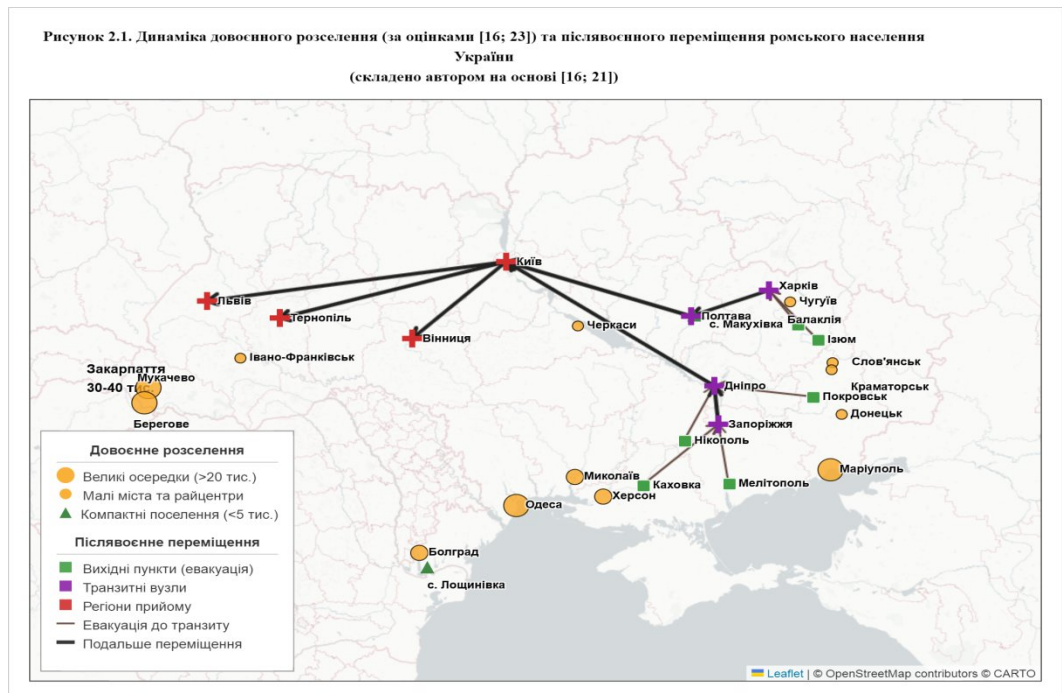

Рисунок 2.1 – Напрями внутрішнього переміщення ромського населення України після 24.02.2022 (складено автором на основі [16; 21])

Аналіз картосхеми (рис. 2.1) показує, що внутрішнє переміщення ромського населення після 24 лютого 2022 року відбувалося за осередково-мережевою моделлю. Вихідними пунктами стали переважно райцентри та малі міста сходу й півдня (Ізюм, Балаклія, Покровськ, Нікополь, Мелітополь, Каховка), звідки населення переміщувалося «сходінками» через обласні центри (Харків, Дніпро, Запоріжжя, Полтава) як транзитні вузли.

Подальший рух спрямовувався до центральних і західних регіонів (Київ, Вінниця, Тернопіль, Львів), де формувалися нові осередки проживання. Така структура свідчить про соціально зумовлений, а не хаотичний характер переселення, що спирався на родинні й громадські зв'язки [17; 22].

Отже, внутрішнє переміщення має вимушений і масовий характер та супроводжується ступінчастими маршрутами, бар'єрами реєстрації

ВПО, ризиками дискримінації й економічною нестабільністю, що часто спричиняє повторні переїзди [16; 25; 26; 6, с. 254–256].

2.3. Зовнішня міграція ромів з України: географія напрямків та фактори вибору

Після 24 лютого 2022 року зовнішня міграція ромського населення України набула вимушеного та масового характеру, ставши складовою загальнонаціональної хвилі біженства. Якщо довоєнна мобільність ромів мала переважно трудовий і сезонний характер, то у 2022–2024 рр. ключовим чинником переміщення стала безпека, руйнування житла та припинення економічної діяльності в прифронтових регіонах – Харківській, Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях [22; 17].

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні офіційно було зафіксовано 47 587 осіб ромської національності, проте незалежні оцінки визначали довоєнну чисельність ромського населення в межах 200–400 тис. осіб [24; 10]. Через відсутність етнічної фіксації у системах реєстрації біженців точна кількість ромів, які виїхали за кордон після 2022 року, не встановлена. Водночас правозахисні організації та міжнародні структури зазначають, що мова йде про десятки тисяч осіб, з концентрацією у країнах Центрально-Східної Європи [17; 26].

Прикордонний кластер: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія. Найбільш інтенсивні потоки сформувалися у прикордонному поясі Європейського Союзу. Польща стала головним напрямом первинного виїзду – за оцінками правозахисних організацій, у 2022 році тут перебували тисячі українських ромів, частина з яких розміщувалася

у центрах тимчасового перебування або приватному секторі [17; 27]. Станом на кінець 2023 року в Польщі перебувало понад 1,5 млн громадян України. За оцінками правозахисних організацій, частка ромського населення серед них могла становити кілька тисяч осіб, що робить Польщу найбільшим центром первинної концентрації українських ромів у ЄС [17; 26].

Словаччина та Угорщина також прийняли значну кількість ромських родин, зокрема з Закарпаття та східних областей. У Словаччині та Чехії фіксувалися компактні групи українських ромів чисельністю від кількох сотень до кількох тисяч осіб залежно від регіону [9].

Географічна близькість до України, можливість швидкого перетину кордону в умовах бойових дій та наявність власних ромських громад стали визначальними факторами концентрації мігрантів у прикордонному поясі. Для багатьох родин ці країни виконували роль первинного притулку, однак не завжди – кінцевого пункту призначення.

Центральноєвропейський напрям: Німеччина та Чехія. Другий за масштабом кластер сформувався у Німеччині та Чехії. Німеччина стала одним із ключових центрів тяжіння завдяки розвиненій системі соціального забезпечення та механізмам інтеграції. За оцінками правозахисних організацій, тут оселилися кілька тисяч українських ромів, причому значна частина родин прибувала сюди після перебування в Польщі або Словаччині, що свідчить про каскадний (ланцюговий) характер міграції [17; 26].

У Німеччині станом на 2023 рік було зареєстровано понад 1 млн громадян України. Частка ромських родин оцінюється в межах кількох тисяч осіб, що свідчить про формування стабілізаційного центру вторинної міграції [17; 26]. Частина родин здійснювала повторне переміщення протягом 3–6 місяців після первинного виїзду до Польщі чи Словаччини, що підтверджує каскадний характер міграційної траєкторії.

У Чехії також зафіксовано кількатисячну присутність українських ромів, переважно в урбанізованих центрах. Частина родин стикалася з труднощами реєстрації та соціальної адаптації, що зумовлювало подальші переміщення в межах ЄС [9; 16].

Західноєвропейський напрям: Ірландія. Особливе місце у структурі зовнішньої міграції посідає Ірландія. У 2022–2025 рр. тут зафіксовано помітну присутність українських ромських родин, чисельність яких оцінюється від кількох сотень до окремих тисяч осіб залежно від періоду та регіону розміщення [20]. Станом на 2024 рік в Ірландії було зареєстровано понад 90 тис. громадян України, що є одним із найвищих показників на душу населення серед країн ЄС. За оцінками громадських організацій, від кількох сотень до 2–3 тис. з них могли становити представники ромської спільноти [20].

Ірландія стала привабливою завдяки:

- високому рівню соціального захисту;
- швидкому наданню статусу тимчасового захисту;
- розвиненій системі державної допомоги;
- відносній відсутності великих таборових поселень, що дозволяло розміщення у житловому фонді.

На відміну від прикордонних держав, Ірландія не виконувала транзитної функції, а ставала кінцевим пунктом стабілізації для частини родин. Сам факт формування цього напрямку свідчить про розширення географічного радіусу мобільності українських ромів та включення їх у транснаціональні міграційні мережі.

Просторова структура зовнішньої міграції ромського населення України після 24 лютого 2022 року відображена на карті-схемі (рис. 2.2), де країни згруповано за інтенсивністю міграційних потоків.

Рисунок 2.2 – Напрями зовнішньої міграції ромського населення України після 24.02.2022 (градація країн за інтенсивністю міграційних потоків) (складено автором на основі [9; 17; 20; 22; 26; 27])

Аналіз картосхеми (рис. 2.2) свідчить, що зовнішня міграція ромського населення має виражену просторову ієрархію. Найбільш інтенсивні потоки спрямовані до прикордонних держав Центрально-Східної Європи – Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Саме вони сформували первинний пояс прийому, що пояснюється географічною близькістю та можливістю швидкого перетину кордону в умовах бойових дій.

Просторова логіка міграційних потоків, аналіз дозволяє виділити три типи зовнішніх переміщень:

1. Прямі потоки – з прифронтових регіонів України безпосередньо до прикордонних країн ЄС.
2. Каскадні (ланцюгові) потоки – Україна → Польща/Словаччина → Німеччина/Чехія.
3. Маятниково-циркуляційні переміщення – періодичні переміщення між країнами ЄС або між ЄС та Західною Україною [3].

Фактори вибору країни, просторовий аналіз дозволяє виокремити такі чинники:

- мінімальна відстань до кордону (визначальна у перші місяці війни);
- наявність родинних та етнічних мереж у країні приїому [3; 9];
- доступність соціального захисту та житлових програм [26];
- рівень дискримінаційних бар'єрів і можливість реєстрації [16; 26].

У ряді випадків зафіксовано повторні переміщення через труднощі з реєстрацією, обмеження доступу до житла або соціальних послуг, що підтверджує нестабільність частини міграційних траєкторій [17].

Отже, зовнішня міграція ромського населення після 24 лютого 2022 року сформувала багаторівневу просторову систему, що включає:

- масовий прикордонний кластер (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія);
- стабілізаційний центральноєвропейський напрям (Німеччина, Чехія);
- віддалений, але стратегічно показовий західноєвропейський напрям (Ірландія).

Ці процеси засвідчують трансформацію довоєнної локально-осередкової моделі розселення у транснаціональну мережеву систему мобільності, що стала завершальною фазою просторової перебудови ромського населення України в умовах війни.

Якщо співвіднести орієнтовну довоєнну чисельність ромського населення України (200–400 тис. осіб) із масштабами зовнішнього переміщення, можна стверджувати, що за кордон виїхала значна частка спільноти, що свідчить про суттєву трансформацію етногеографічної структури. Такий висновок ґрунтується на узагальнених даних міжнародних і правозахисних організацій, які фіксують масовий характер переміщення ромського населення в умовах війни [23; 25].

РОЗДІЛ 3

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Формування нових осередків розселення ромів у приймаючих регіонах

Повномасштабна війна суттєво змінила просторову організацію ромського населення України, спричинивши не лише вимушене скорочення громад у традиційних регіонах проживання, а й формування нових осередків розселення у приймаючих областях. Якщо довоєнна модель характеризувалася локально-осередковою концентрацією в райцентрах, малих містах і периферійних кварталах, то після 2022 року відбулося територіальне «перезбирання» ромських спільнот на нових просторових основах [3]. Формування нових осередків розселення ромів у приймаючих регіонах після 2022 року зображено на рис. 3.1.

Аналіз картосхеми (рис. 3.1) засвідчує зміщення просторового центру ромських громад із південного сходу до центральних і західних регіонів України. Скорочення громад спостерігається у прифронтових областях (Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська), тоді як нові осередки формуються у Київській, Вінницькій, Львівській та Тернопільській. Така конфігурація відображає мережевий, а не хаотичний характер переселення, зумовлений родинними зв'язками та інституційною підтримкою [17; 22; 26].

Нові осередки формувалися переважно в центральних і західних регіонах України, де відносна безпекова стабільність поєднувалася з наявністю інфраструктури для внутрішньо переміщених осіб. Однак ці осередки не були хаотичними. Їх поява відбувалася за принципом родинно-мережевої концентрації: ромські сім'ї переїжджали до

населених пунктів, де вже перебували родичі або знайомі, що створювало первинне ядро нової громади [22]. Таким чином, навіть у нових регіонах відтворювалася звична для ромів модель компактного проживання, що забезпечувала соціальну підтримку й збереження культурних практик.

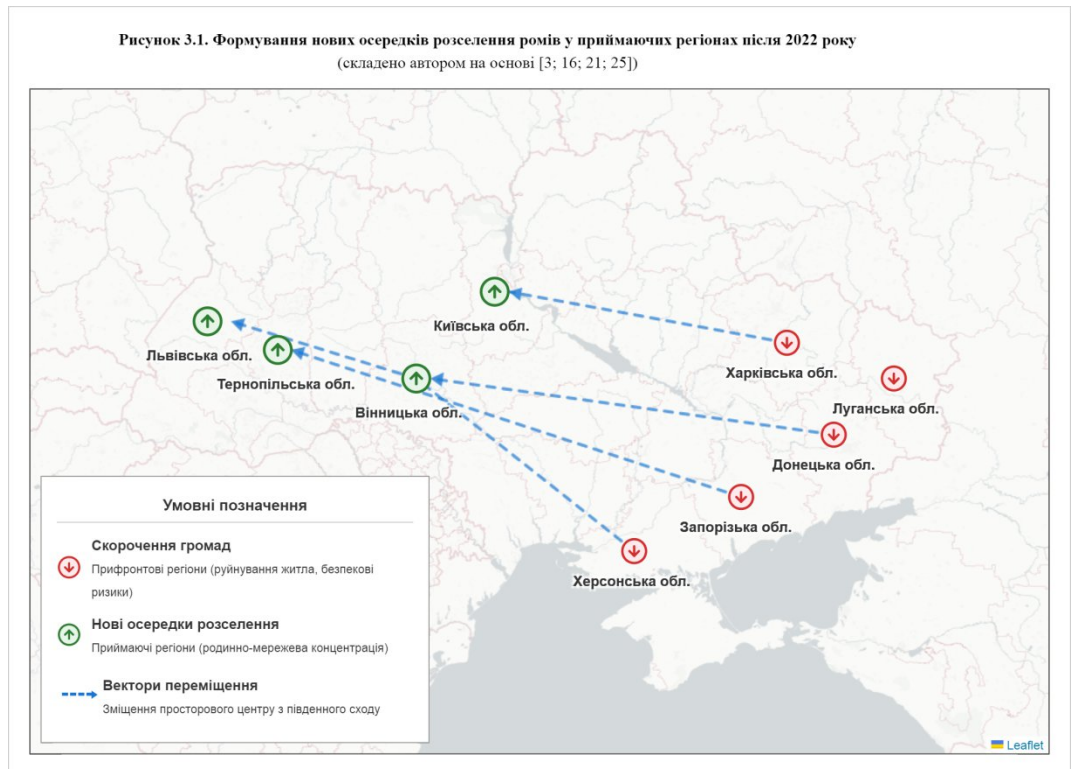

Рисунок 3.1 – Формування нових осередків розселення ромів у приймаючих регіонах після 2022 року (складено автором на основі [3; 17; 22; 26]).

Водночас характер цих осередків істотно відрізняється від довоєнних. По-перше, вони мають переважно тимчасовий або напівстабільний характер. Частина родин розглядає їх як транзитні пункти перед можливим виїздом за кордон або поверненням до місць попереднього проживання після стабілізації ситуації [20]. По-друге, нові осередки часто формуються не в ізольованих поселеннях, а в межах загального житлового фонду міст і селищ, що змінює модель просторової взаємодії з місцевим населенням.

Важливим чинником впливу на розвиток нових осередків стала активізація ромських громадських організацій та мереж підтримки. Ромські НУО виконували функції посередництва між громадами та

державними структурами, сприяли документуванню, отриманню гуманітарної допомоги й інтеграції в нові соціальні середовища [1; 11]. У ряді регіонів саме громадські ініціативи стали основою консолідації переміщених ромських родин.

Разом із тим формування нових осередків супроводжується низкою викликів. Стереотипізація та мова ворожнечі в інформаційному просторі ускладнюють соціальну інтеграцію та доступ до житла і праці [6; 16]. Частина приймаючих громад сприймає нові ромські поселення як соціальний ризик, що призводить до напруженості й періодичних конфліктів [17; 27]. У таких умовах нові осередки часто залишаються соціально вразливими й залежать від зовнішньої підтримки.

Попри складнощі, формування нових осередків засвідчує адаптивність ромської спільноти та її здатність до швидкої територіальної переорієнтації відповідно до історично сформованих моделей мобільності [3; 4]. Війна не зруйнувала, а трансформувала територіальну організацію ромів, змістивши центр тяжіння громад із південного сходу до центральних і західних регіонів. Нові осередки стали результатом поєднання вимушеної мобільності, мережевої самоорганізації та інституційної підтримки [5; 26].

3.2. Просторова сегрегація та територіальна маргіналізація ромських громад

Просторова сегрегація ромських громад в Україні є не випадковим наслідком соціально-економічних процесів, а історично сформованою моделлю територіальної організації, що поєднує зовнішню ізоляцію та внутрішню згуртованість спільноти. Ще з ранніх етапів перебування ромів на українських землях їх розселення мало локально-осередковий

характер, часто зосереджений на периферії міст або в окремих кварталах сільських поселень, що зумовлювало відокремленість від домінуючого соціального середовища [4, с. 33–38]. Така модель розселення, з одного боку, сприяла збереженню мови, традицій та внутрішньогрупових норм, а з іншого – закріплювала уявлення про ромів як «окремих» або «чужих» у просторі населеного пункту.

Сегрегований характер проживання посилювався специфікою етнічної ідентифікації та статистичного обліку ромів, що ускладнювало адекватне відображення їх чисельності та соціального становища [10]. Недостатня представленість у офіційній статистиці поєднувалася з гіпертрофованою присутністю у сфері стереотипів, де образ ромів часто редукувався до соціально маргіналізованої групи. Дослідження мовних практик і соціального сприйняття демонструють, що навіть на рівні етнонімів (тобто у вживанні різних назв для позначення цієї етнічної спільноти — «роми» як самоназва та офіційно прийнятий термін і «цигани» як історично поширена, але часто стигматизована назва) відбувається розмежування між етнічною спільнотою та стигматизованим «соціальним типом», який асоціюється з асоціальністю [6, с. 259–263]. У такий спосіб символічна сегрегація підкріплює просторову.

Маргіналізація має не лише культурний, а й інституційний вимір. Попри існування державних програм інтеграції, зокрема Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини до 2030 року, їх реалізація нерідко залишається фрагментарною, що зумовлювало збереження низького рівня доступу ромів до якісної освіти, ринку праці та житлової інфраструктури [8, с. 128–130; 12; 18]. Просторове відокремлення громад часто супроводжується погіршеними житловими умовами та обмеженим доступом до соціальних послуг, що формує замкнене коло: територіальна ізоляція відтворює соціальну вразливість, а соціальна вразливість –

виправдовує подальшу ізоляцію в очах більшості. В таблиці 3.1. наведені ознаки територіальної маргіналізації ромських громад.

Таблиця 3.1.

Ознаки територіальної маргіналізації ромських громад

Показник	Прояв у просторі	Наслідки
Периферійне розміщення	Околиці міст, ізольовані квартали	Обмежений доступ до інфраструктури
Низька інженерна забезпеченість	Відсутність комунікацій	Соціальна вразливість
Соціальна дистанція	Уникання контактів з більшістю	Відтворення стереотипів
Вимушене переселення	Тимчасові поселення	Вторинна сегрегація

Повномасштабна війна загострила ці процеси. У багатьох випадках вимушене переміщення ромських сімей відбувалося без належної підтримки, а у приймаючих громадах вони нерідко стикалися з подвійною дискримінацією – як внутрішньо переміщені особи та як представники етнічної меншини [17; 26]. Фіксуються випадки соціальної ізоляції, відмов у житлі та стигматизації, що відтворюють механізми територіальної маргіналізації вже в нових просторових умовах [22]. Водночас у публічному дискурсі зростає увага до проблем ромських громад, що створює передумови для поступової трансформації ставлення [16].

Отже, просторова сегрегація ромських громад в Україні є складним явищем, у якому переплітаються історичні моделі розселення, соціально-економічна нерівність та стійкі етнічні стереотипи. Територіальна маргіналізація виступає не лише результатом зовнішнього тиску, а й

наслідком тривалого дефіциту ефективних інтеграційних механізмів. Подолання цього стану можливе лише за умови комплексної політики, що поєднуватиме інфраструктурний розвиток, освітні програми та деконструкцію упереджень у суспільній свідомості [2; 5; 27].

3.3. Зміни етногеографічної структури розселення ромського населення України (порівняння довоєнного та воєнного періодів)

Етногеографічна структура розселення ромського населення України до 2022 року формувалася під впливом тривалих історичних процесів, внутрішньої мобільності та регіональної специфіки розвитку окремих етногруп. Довоєнна модель характеризувалася поєднанням компактних осередків проживання (Закарпаття, Одещина, Харківщина, частково Донбас) і розсіяного розселення у великих містах центральної та південної України [3]. Значна частина громад тяжіла до історично сформованих територій, де відбувалося відтворення соціальних мереж, культурних традицій і внутрішньогрупової ідентичності [4]. Водночас статистичний облік ромів залишався неповним, що ускладнювало точну фіксацію просторових параметрів розселення [10].

Прифронтові та окуповані території, де традиційно проживали значні ромські громади, зазнали масового відтоку населення. Особливо це стосувалося східних і південних регіонів, де компактні осередки були або частково зруйновані, або втратили значну частину мешканців унаслідок евакуації та вимушеної міграції [13; 22]. Таким чином, відбулася деформація довоєнної конфігурації розселення: зменшилася роль східного макрорегіону як одного з центрів концентрації ромського населення.

Просторові зміни етногеографічної структури розселення ромського населення у порівнянні довоєнного та воєнного періодів відображено на рис. 3.2.

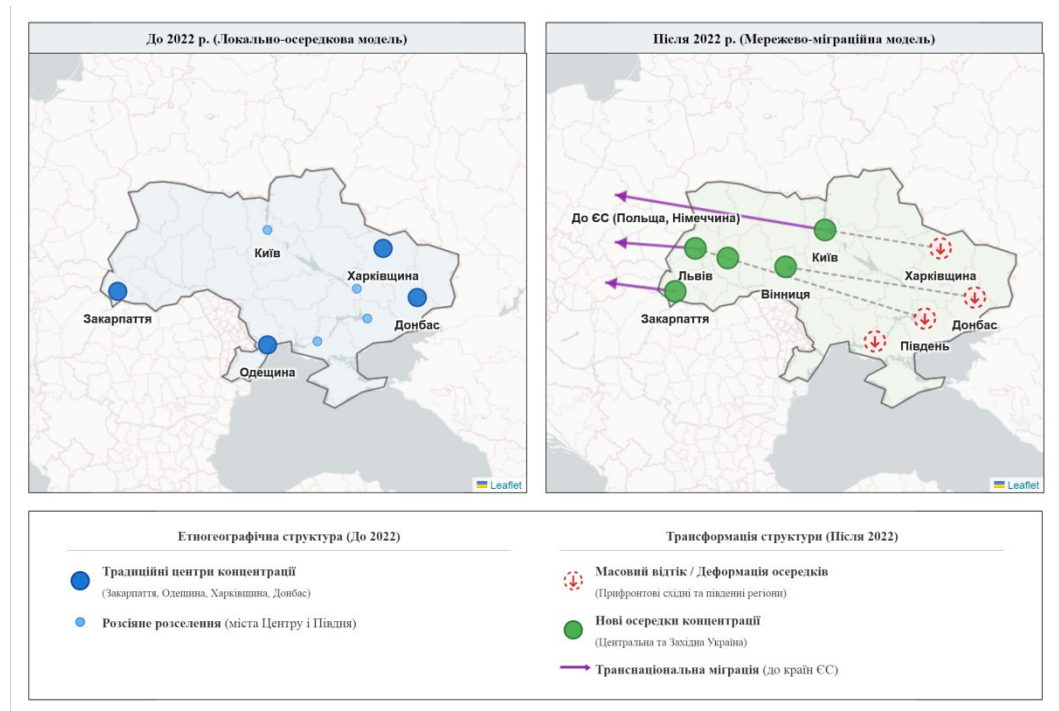

Рисунок 3.2 – Порівняльна карта змін етногеографічної структури розселення ромського населення України (до 2022 р. та після 2022 р.) (складено автором на основі [3; 10; 17; 22; 26])

Рис. 3.2 ілюструє зміщення просторових центрів ромських громад зі східних регіонів до центральної та західної України після 2022 року, що свідчить про якісну трансформацію етногеографічної структури розселення.

Водночас центральні та західні області України перетворилися на зони тимчасової або тривалішої концентрації переміщених ромських сімей. Цей процес мав мережевий характер: переселення відбувалося не хаотично, а на основі родинних зв'язків, контактів громадських організацій і підтримки міжнародних структур [1; 26]. Проте нові осередки не завжди означали стабілізацію. Частина родин використовувала центральні регіони як транзитний простір перед виїздом

до країн Європейського Союзу, що спричинило часткову «європеїзацію» етногеографічної структури ромського населення України [9; 24].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році стало переломним фактором трансформації цієї структури. Порівняльний аналіз просторових параметрів довоєнного та воєнного періодів представлено в таблиці 3.2, що дозволяє систематизувати трансформаційні зміни етногеографічної структури.

Таблиця 3.2.

Таблиця 3.2. Порівняння характеристик розселення ромського населення у довоєнний та воєнний періоди

Параметр	До 2022 року	Після 2022 року
Просторові центри концентрації	Закарпаття, Одещина, Харківщина, Донбас	Центральна, Західна Україна, країни ЄС
Домінуючий чинник мобільності	Економічний (трудова міграція)	Безпековий (евакуація, руйнування житла)
Тип розселення	Локально-осередковий, відносно стабільний	Мережево-міграційний, динамічний
Масштаб міжнародної міграції	Обмежений, переважно сезонний	Масовий, вимушений, довготривалий
Просторова стабільність громад	Висока у межах регіонів	Низька, повторні переміщення
Територіальна конфігурація	Регіонально закріплена	Частково транснаціональна

Таким чином, трансформація носить не лише кількісний, а й якісний характер, оскільки змінився сам тип територіальної організації

ромського населення – від локально стабільної до мобільної транснаціональної моделі.

Міграція за кордон стала однією з найсуттєвіших відмінностей воєнного періоду від довоєнного. Якщо раніше міжнародна мобільність мала переважно трудовий або сезонний характер, то після 2022 року вона набула вимушеного, масового та часто довготривалого виміру [3; 26]. Це призвело до скорочення чисельності ромського населення в окремих традиційних ареалах і формування нових транснаціональних зв'язків, які впливають на структуру розселення навіть усередині країни.

Разом із просторовим переміщенням змінилися й функціональні характеристики громад. У довоєнний період локальні осередки виконували роль центрів соціальної підтримки та культурної репродукції. Під час війни ці функції частково перейшли до громадських організацій і міжнародних партнерів, що змінило внутрішню ієрархію та географію впливу ромських структур [5; 11; 25]. Таким чином, етногеографічна структура стала більш динамічною, менш стабільною і більш залежною від зовнішніх чинників.

Отже, порівняння довоєнного та воєнного періодів свідчить про глибоку трансформацію етногеографічної структури розселення ромського населення України. Відносно усталена система компактних регіональних осередків змінилася на мобільну, частково розпорошену та транснаціонально орієнтовану модель. Війна не лише змістила просторові центри концентрації громад, а й змінила сам характер територіальної організації ромського населення – від локально закріпленої до мережево-міграційної. Ці зміни матимуть довготривалі наслідки для демографічної структури, культурної ідентичності та регіонального розвитку України [21; 27].

ВИСНОВКИ

Стан наукової розробленості проблеми засвідчує, що питання історії, культури та соціального становища ромського населення України досліджувалися переважно в етнологічному, соціологічному та правозахисному вимірах. Водночас комплексний географічний аналіз трансформації територіальної організації ромського населення у порівнянні довоєнного та воєнного періодів залишався недостатньо розробленим. Етногеографічні аспекти внутрішньої та зовнішньої мобільності ромів унаслідок повномасштабної війни не були систематизовані в межах єдиного просторового підходу.

У ході дослідження встановлено історико-географічні передумови формування ромського населення в Україні. Встановлено, що тривала міграційна історія та адаптація до різних природно-економічних умов зумовили формування локально-осередкової моделі розселення без суцільного етнічного ареалу. Історична мобільність стала ключовим чинником специфіки територіальної організації ромів.

Встановлено особливості довоєнного розселення ромського населення. Визначено, що до 2022 року в Україні існувала мозаїчна, регіонально нерівномірна структура розселення з концентрацією громад у Закарпатській, Одеській, Харківській, Дніпропетровській, Херсонській, Миколаївській, Полтавській, Львівській областях та частково на Донбасі. Просторове розміщення тяжіло до райцентрів, малих міст і периферійних кварталів, що поєднувало компактність проживання з відносною соціальною ізоляцією.

Встановлено вплив воєнних дій на території традиційного проживання ромських громад. Встановлено, що бойові дії та окупація східних і південних регіонів призвели до руйнування компактних поселень, різкого скорочення чисельності громад у традиційних ареалах і втрати просторової стабільності. Мобільність набула безпекового, а не

економічного характеру, що означало якісну зміну функціонування територіальної системи розселення.

Визначено напрями внутрішнього переміщення ромського населення після 24.02.2022. Встановлено, що переселення відбувалося за осередково-мережевою моделлю зі сходянковими маршрутами (райцентр → обласний центр → центральні та західні регіони). Центральна й Західна Україна перетворилися на зони нової концентрації громад, що засвідчує зміщення просторового центру ромського населення.

Визначено географію зовнішньої міграції та чинники її формування. З'ясовано, що після 2022 року сформувалася багаторівнева система зовнішніх потоків із домінуванням прикордонного кластеру (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова) та подальшою вторинною міграцією до Німеччини, Чехії та інших країн ЄС. Міграція мала вимушений характер і супроводжувалася формуванням транснаціональних зв'язків.

Встановлено зміни етногеографічної структури розселення ромського населення у порівнянні довоєнного та воєнного періодів. Доведено, що відносно стабільна локально закріплена система компактних регіональних осередків трансформувалася у динамічну мережево-міграційну модель із частковою транснаціональною орієнтацією. Війна змістила центри концентрації громад із південного сходу до центральних і західних регіонів України та за її межі.

У кваліфікаційній роботі розв'язано наукову проблему визначення характеру та напрямів трансформації територіальної організації ромського населення України в умовах повномасштабної війни. Доведено, що воєнні події стали каталізатором глибокої перебудови етногеографічної структури – від локально стабільної до мобільної, мережево-орієнтованої та частково транснаціональної моделі розселення.

Наукове значення результатів полягає у систематизації просторових змін розселення ромського населення України, уточненні

закономірностей вимушеної етнічної мобільності та поглибленні теоретичних засад етногеографічних досліджень в умовах воєнних трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання їх для:

- удосконалення регіональної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- розробки програм інтеграції ромської спільноти;
- прогнозування післявоєнної демографічної структури регіонів;
- формування освітніх матеріалів з етнічної та соціальної географії України.

Отже, трансформація територіальної організації ромського населення України в умовах війни має системний характер і визначає нову етногеографічну конфігурацію держави, що потребує подальшого наукового осмислення та врахування у регіональній політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sereda V., Homanyuk M. Consequences of War-Induced Displacement and the Shifting Cartography of Belonging of Ukraine's Ahiska (Meskhetian) Turks, Crimean Tatars, and Roma since 2014 // *European Yearbook of Minority Issues*. 2022. Vol. 21.
<https://publications.kse.ua/publications/consequences-warinduced-displacement-shifting-cartography-1865>
2. Ромський альбом. Роми України у світлинах та оповідях / за ред. М. Гоманюка, Я. Панченка. Херсон, 2025. 69 с.
file:///C:/Users/Admin/Downloads/Telegram%20Desktop/Romani%20Album_ukr_draft.pdf
3. Marushiakova E., Popov V. *Historical and Ethnographic Background: Gypsies, Roma, Sinti* // *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. – Hatfield, 2001. – С. 33–53. – URL: <https://brill.com/edcollbook/title/70377>
4. О. Войтенко М. Тяглий. РОМИ: МІФИ ТА ФАКТИ : навч. посіб. Київ : Укр. центр вивч. історії Голокосту, 2018. 140 с.
https://holocaust.kyiv.ua/Files/pedVid/Romskuy_zbirnuk.pdf
5. Герасимов І. Ромські організації в сучасній Україні. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5383/Tezy_02_11_2023_2.pdf?sequence=1#page=50 (дата звернення: 05.02.2026).
6. Громадянське суспільство і роми. Боротьба зі стереотипами та проблемами. URL: <http://dovidnyk.org.ua/532-hromadianske-suspilstvo-i-romy-borotba-zi-stereotypamy-ta-problemamy> (дата звернення: 05.02.2026).
7. Жаронкін В. Міграційні стратегії українських ромів в умовах небезпеки: на основі загальних переписів населення XIX–XXI ст. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». URL: <https://www.gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/365> (дата звернення: 05.02.2026).

8. Зан М., Навроцька Є. Етногенез та етнічна історія ромів. 2018. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/56385> (дата звернення: 05.02.2026).
9. Інтеграція ромської спільноти в умовах воєнного стану. URL: <https://dess.gov.ua/intehratsiia-romskoi-spilnoty-v-umovakh-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 05.02.2026).
10. Кислова О., Кузіна І., Дирда І. Дослідження онлайнової мови ворожнечі щодо ромської меншини в українському інтернет-просторі // Ideology and Politics Journal. 2020. № 2 (16). С. 252–278. URL: <http://surl.li/jyzhz> (дата звернення: 05.02.2026).
11. Костюк Б. Роми – жертви бездіяльності влади і суспільних стереотипів – експерти // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27982105.html> (дата звернення: 05.02.2026).
12. Мазука Л. І. Проблеми інтеграції ромів в українське суспільство: сучасний стан і шляхи вирішення // Стратегічні пріоритети. 2012. № 1 (22). С. 126–131.
13. Мушинка О. Образ біженців-ромів у словацькому і чеському контексті після російського нападу на Україну в лютому 2022 року. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/54246/1/ОБРАЗ%20БІЖЕНЦІВ-РОМІВ.pdf> (дата звернення: 05.02.2026).
14. Наулко В. Етнічна ідентифікація і статистичний облік ромів України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/26919> (дата звернення: 05.02.2026).
15. Пріоритети Ромської програми Міжнародного фонду «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/priorytety-romskoyi-programy-mizhnarodnogo-fondu-vidrodzhennya> (дата звернення: 05.02.2026).

16. Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини в українському суспільстві на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 лип. 2021 р. № 866-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>
17. Рома України: голоси з пекла війни. Дискримінація, епідемія, війна. URL: <https://khpg.org/1608810515> (дата звернення: 05.02.2026).
18. Роми в умовах військового конфлікту: допомога потрібна, як ніколи. URL: https://www.irf.ua/romi_v_umovakh_viyskovogo_konfliktu_dopomoga_potribna_yak_nikoli/ (дата звернення: 05.02.2026).
19. Роми-переселенці з Донбасу. URL: <https://www.dw.com/uk/правозахисниця-більшість-ромів-з-донбасу-виїжджають-у-нікуди/a-17966258> (дата звернення: 05.02.2026).
20. Сіріньок-Долгарьова К., Радченко Я. Специфіка ромської тематики у новинах українських медіа під час повномасштабної війни // Новітні тенденції в медіагалузі : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 4 квітня 2023 р. 2023. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/nauka1/archives/3423> (дата звернення: 05.02.2026).
21. Соціальна ізоляція, ігнорування потреб та множинна дискримінація: з чим стикаються українські роми, рятуючись від війни // ZMINA. URL: <https://zmina.info/articles/soczialna-izolyacziya-ignoruvannya-potreb-ta-mnozhynna-dyskryminacziya-z-chym-stykayutsya-ukrayinski-romy-ryatuyuchys-vid-vijny/> (дата звернення: 05.02.2026).
22. Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. URL:

- https://ips.ligazakon.net/document/view/u201_13?an=13&ed=2013_04_08 (дата звернення: 05.02.2026).
23. Таран Я. «Ніхто їх не запросить, бо вони – роми» // Нова Польща – портал про історію, культуру та політику. URL: <https://novapolshcha.pl/article/nikhto-yikh-ne-zaprosit-bo-voni-romi/> (дата звернення: 05.02.2026).
24. Українські роми в умовах війни. (Фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє», 27 жовтня 2024 р.) // РомаУА. URL: <https://romaua.org.ua/video/other/1730921961691> (дата звернення: 05.02.2026).
25. Філіна Т. В. Забезпечення культурних потреб національних меншин та корінних народів у сучасній Україні // У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НАКККиМ, 2023. С. 182–185.
26. Човка В. Ромські громади в умовах війни: складне життя, дискримінація, боротьба за країну та міграція. URL: <https://chirikli.com.ua/news/romski-gromadi-v-umovah-viyni-skladne-zhittya-diskriminaciya-borotba-za-krainu-ta-migraciya/> (дата звернення: 05.02.2026).
27. CWS Global. Breaking the cycle: supporting Ukrainian Roma communities. Available at: <https://cwsglobal.org/blog/breaking-the-cycle-supporting-ukrainian-roma-communities/> (дата звернення: 05.02.2026).
28. Minority Rights Group. Roma in Ukraine: Background and population estimates. Available at: <https://minorityrights.org/communities/roma-26/> (дата звернення: 05.02.2026).
29. REYN Ukraine. Roma National Network in Ukraine. Available at: https://www.reyn.eu/national_networks/ukraine/ (дата звернення: 05.02.2026).

- 30.UNHCR. Voices of Roma in war-torn Ukraine. Available at: <https://www.unhcr.org/ua/en/news/voices-roma-war-torn-ukraine> (дата звернення: 05.02.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1.1. Регіональні особливості довоєнного розселення
ромського населення України

Регіон України	Характер розселенн я	Тип поселень	Основні заняття населення	Соціально- просторові особливості
Закарпатс ька область	компактни й	окремі квартали в містах і селищах	сезонні роботи, ремесла, торгівля	найбільша концентрація ромського населення, сформовані стабільні громади
Одеська область	локально- осередков ий	передмістя та околиці населених пунктів	торгівля, сфера послуг, сезонна зайнятість	тяжіння до транспортних шляхів і портових центрів
Харківськ а область	розпороше ний	периферій ні міські райони	некваліфікова на праця, збір вторсировини, послуги	проживання у промислових районах великих міст
Дніпропет ровська область	розпороше ний	околиці міст та промислов і зони	сфера послуг, сезонні підробітки	залежність від ринку праці великих промислових центрів
Донецька область	компактно - локальний	міські селища та окремі квартали	торгівля, дрібне підприємницт во	значна частина громад проживала у районах, що

				згодом стали зоною бойових дій
Запорізька область	локальний	периферія міст	сезонні роботи, послуги	тяжіння до промислових і транспортних вузлів
Київська область	розпороше ний	передмістя столиці	сфера послуг, торгівля	економічна міграція до столичного регіону
Полтавськ а область	локальний	невеликі сільські поселення	сільськогоспо дарські роботи	поєднання осілости та сезонної мобільності
Львівська область	локальний	окремі квартали у містах	торгівля, дрібні послуги	зв'язки з трудовою міграцією до країн ЄС

Таблиця 2.1. Традиційні регіони проживання ромського населення, що опинилися у зоні активних бойових дій (2022–2024 рр.)

Регіон України	Характер впливу війни	Наслідки для ромських громад
Донецька область	Активні бойові дії, руйнування міст	Повне або майже повне залишення поселень, евакуація
Харківська область	Обстріли, окупація частини територій	Вимушене переселення, втрата житла
Запорізька область	Прифронтові території	Часткове переміщення населення
Дніпропетровська область	Ракетні удари, економічний спад	Втрата джерел доходів, міграція
Одеська область	Повітряні удари, портові обмеження	Зростання внутрішньої міграції
Луганська область	Окупація	Майже повне залишення традиційних поселень